Pospíšil, Ivo

Slované, sféra rakouské a německé kultury, střední Evropa a literární věda : (několik tvůrčích typů)

In: *Austrian, Czech and Slovak Slavonic studies in their central European context.* Pospíšil, Ivo (editor); Moser, Michael (editor); Newerkla, Stefan Michael (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Ústav slavistiky Filozofické fakulty, 2005, pp. 9-29

ISBN 8021038977

Stable URL (handle):
https://hdl.handle.net/11222.digilib/132645
Access Date: 30. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Slované, sféra rakouské a německé kultury, střední Evropa a literární věda (Několik tvůrčích typů)

IVO POSPÍŠIL (BRNO)

Střední Evropa, jejímž jádrem zůstává i dnes území bývalé habsburské monarchie obklopené dalšími teritorii, která se ke středu Evropy tradičně počítají (Bavorsko, Sasko, část severní Itálie, nynější polské Slezsko), se spíše než geopolitickým celkem stává entitou kulturní a duchovní, jež přitahuje i země vzdálenější, jejichž spojení s centrem Evropy bylo volnější (Ukrajina, Bělorusko). V podstatě dvě až čtyři jazykové a kulturní entity (rakousko-německá, slovanská, románská, resp. rumunská, italská), k nimž nutno přidat entitu židovskou, nejčastěji se projevující německy, také však maďarsky, česky, slovensky či polsky nebo v jazyce jiddiš, vytvářely celek, ve kterém jako *lingua franca* fungovala němčina, hlavní jazyk monarchie. Byla tedy střední Evropa – abychom parafrázovali Františka Palackého – polem „stýkání a potýkání" řady národů a jejich kultur, ale s převahou německého jazyka a rakousko-německé kultury, které tvořily jejich spojovací článek.

Jak známo, všichni vzdělanci v monarchii i na přilehlých územích užívali němčinu slovem i písmem, i když se hlásili k různým etnikům. Také jejich díla vznikala nezřídka nejdříve v němčině, k níž se často hlásili jako k svému prvnímu jazyku. Lidé, které můžeme zařadit k literátům nebo k literárním či literárněvědným badatelům, nezřídka začínali psát svá díla německy a jiných jazyků ani neužívali, jiní pak užívali – kromě toho – i jiné jazyky (Josef Dobrovský, s výjimkou latinsky psaných Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, Slovák Pavel Jozef Šafárik, který užíval – kromě němčiny – češtinu – viz dále, Ignaz Macha a jeho Versuche, ale také sám T. G. Masaryk, pro něhož byla němčina zejména v psané podobě jazykem číslo jedna; jeho čeština byla chatrná, neobratná, archaická, nikdy ji vlastně v písemné podobě dokonale nezvládl). Uveďme si několik středoevropských příkladů, které se týkají literární vědy nebo šíře filologie.

Pavel Jozef Šafárik (1795-1861) se narodil za Velké francouzské revoluce a žil za následných celoevropských válek včetně napoleonských,

které změnily mapu Evropy, „zmenšily" svět a otvíraly jej dokořán blahodárnému vanutí nového myšlení, věd a umění.

Pohled slavisty na dílo Pavla Josefa Šafárika je poněkud zahanbující. Uvědomujeme si na něm, že dosud vlastně neexistují moderní, nové dějiny slovanských literatur, které by rozsáhlý materiál scelily hlubinně, z odstupu, nadhledu i podhledu tak, jak to ve své době učinil tento významný vědec a zejména slavista evropského a světového jména. Snad jen dílo Jana Máchala *Slovanské literatury I-III* (1922-1929) a *Slovesnost Slovanů* (1928) Franka Wollmana, by se mu mohly konkurovat co do aktuálnosti materiálu a originality vidění. Mám ovšem na mysli Šafaříkovo dílo *Die Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, dílo psané německy, které je k dispozici také v překrásné edici Jana Petra: jde o fotokopii vydání z roku 1983.[1] Důležitý je ovšem také slovenský překlad a edice *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* z roku 1963.[2]

Stačí se jen podívat, kteří badatelé se Šafárikovým dílem zabývali: jeho jméno silně zaznělo ve zvěčnělém českém svazku z pohnutého roku 1939 *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, ale psali o něm také Jiří Horák, Konstantin Jireček, Milan Kudělka, Karol Rosenbaum, Miroslav Kvapil, anglický bohemista a slovakista Robert Pynsent, Imrich Sedlák, František Všetička, samozřejmě již zmínění Frank Wollman a Jan Petr, v poslední době výrazně Ján Koška.[3]

Šafárik se narodil 13. května 1795 v Kobeliarově v rodině evangelického faráře, zemřel 26. června 1861 v Praze. Kromě domácího vzdělání od

---

[1] Pavel Jozef Šafárik: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Fotomechanischer Neudruck mit einem Vorwort von Prof. Dr. Jan Petr, CSc., Prag. VEB Domowina-Verlag, Bautzen 1983. Nach einem Exemplar der Sächsischen Landesbibliothek Dresden, das uns freundlicherweise für den Neudruck zur Verfügung gestellt wurde. Das Vorwort wurde aus dem Tschechischen übersetzt von Paul Völkel.

[2] Pavel Jozef Šafárik: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1963. Vedecký redaktor Karol Rosenbaum, recenzenti Andrej Mráz, Oldřich Králík. Z nemeckého originálu Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, Budín 1826, preložili, edične pripravili a poznámky napísali Valéria Betáková a Rudolf Beták. Úvodnú štúdiu napísal Karol Rosenbaum.

[3] J. Koška: Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826-1989). Veda, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 2003. Viz naši recenzi: Recepce je kreace [Ján Koška: Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826-1989). Veda, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 2003, 190 s.]. Alternativa Plus, roč. VIII., 2004, č. 1-2, s. 127-130.

otce to bylo německo-maďarské gymnázium v Rožňavě a Dobšiné a pak v letech 1810-1815 evangelické lyceum v Kežmarku, kde také vytvořil svou prvotinu *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (1814). Odtud pak evangeličtí studenti odcházeli na univerzitu do Jeny. Zde Šafárik studoval jazykozpyt, filozofii, estetiku a zde se také stal doktorem filozofie. Léta pobytu v Jeně nazýval „excilium corporis, paradisus animae", tedy vyhnanství těla a ráj duše. Po krátké epizodě vychovatelství v Bratislavě a Budě (Budíně) u rodiny Kašpara z Kubína se seznamuje s Františkem Palackým a vydávají spolu proslulou obranu české časomíry čili metrického verše v díle Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie. Od podzimu 1819 je Šafárik profesorem a pak i ředitelem pravoslavného gymnázia v Novém Sadě v Srbsku. Ve 20. letech 19. století tu vydává časopis Srbski letopis a je u zřízení Matice srbské. Zde také píše proslulou knihu *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), zakládající dílo srovnávací slovanské literární komparatistiky, z něhož – zdá se – vydatně čerpal Adam Mickiewicz ve svých přednáškách na Collège de France, které jsou podle našeho soudu ne zcela po právu pokládány za počátky slovanské komparatistiky. Freiburský profesor a český slavista Antonín Měšťan (zemřel 2004) prokázal Šafárikovu prioritu – jeho handicapem byla němčina, jíž bylo dílo napsáno – ta byla omezena na střední Evropu, zatímco Mickiewiczova francouzština mu otevřela cestu do celého tehdejšího vědeckého světa. Toto dílo bylo však jen počátkem Šafárika-slavisty, i když na něm vlastně pracoval po celý život a přepracovával je: posmrtně vyšla část *Geschichte der südslawischen Literatur* (1864). Ze Srbska však nakonec – jak známo – odešel, a to v podstatě kvůli své náboženské denominaci, neboť jeho místo ředitele na pravoslavném gymnáziu zaujal pak pravoslavný. Nepřijal místo v Bratislavě a když Palacký připravil v Praze aspoň ty základní podmínky, odchází tam: v letech 1834-35 je redaktorem Světozoru, pak deset let (1837-1847) cenzorem beletrie, redaktorem Časopisu Českého muzea (1837-1843) a kustodem v univerzitní knihovně. V roce 1837 dopisuje své stěžejní dílo *Slovanské starožitnosti*, paleoslavistice věnoval dílo *Památky dřevního písemnictví u Jihoslovanů* (1851), *Památky hlaholského písemnictví* (1853), spis o časové následnosti hlaholice a cyrilice, kde polemizuje s Josefem Dobrovským *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus* (1858) a bohemistické dílo *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*, které vydal roku 1840 spolu s Františkem Palackým. Podstatné byly také Šafárikovy slovanské styky, mimo jiné s Michailem Pogodinem, Wacławem Macejowským a Václavem Hankou, známé jsou jejich styky v Mariánských Lázních a seznámení s Nikolajem Vasiljevičem Gogolem, který sem při-

jíždí roku 1839 jako známý povídkář a dramatik, jenž pracuje na Mrtvých duších. Nepochybně Šafárikovou zásluhou se Pogodin začal učit česky.

Pavel Jozef Šafárik jako Slovák náleží především dnešní slovenské vědě, slovenské slavistice, současně však tvořil ve státním útvaru, který byl multinacionální a multikulturní: to, že se problémy národů tehdejšího Rakouska neřešily uspokojivě, vedlo nakonec k jeho rozpadu, nicméně Šafárik vlastně jako Slovák zasáhl do řady kulturních činností, takže se k němu právem může hlásit i česká, německá a maďarská slavistika – jeho klíčové dílo vychází německy v Budíně (Budě): mezi češtinu a němčinu dělil tento slovenský evangelík svou vědeckou produkci. Jeho dílo je tedy typicky středoevropské a evropské: je slovenským slavistou, ale na základě jazyka jeho děl se k němu mohou hlásit Češi, Němci, patří stejně tak k tradicím uherské slavistiky a kvůli jeho zásahu do kulturních dějin Srbů se k němu právem hlásí i jižní Slované.

Ostatně jeho již zmíněné klíčové komparatistické dílo, jímž se stal zakladatelem tradice srovnávací slovanské literární vědy, je na titulní straně uvedeno jménem *Paul Joseph Schaffarik, doctor der Philosophie, professor am Gymnasium in Neusatz, der Philologischen Gesellschaft in Jena Mitglied* – vydáno bylo jako součást císařsko-královských spisů.

Základním pojetím, jímž v *Dějinách slovanské řeči a literatury* Šafařík pokračuje v koncepci Josefa Dobrovského, je areálový pohled, tj. komplexně územní pojetí slovanské filologie. V úvodu (Einleitung) najdeme prostorově ukotvený výklad o původu Slovanů (Abstammung, Wohnsitze u. Thaten der alten Slawen, Religion und Sitten, Cultur u. Sprache der alten Slawen, Slawischer Volksstamm im dritten Jahrzehnt des XIX Jahrhundert. Character und Cultur der Slawen im Allgemeinen, Schicksale und Zustand der slawischen Literatur im Allgemeinen. Uebersicht einiger Beförderungsmittel der Literatur unter den Slawen). Je to především obecné pojetí Slovanů a slavistiky, kulturně historický půdorys, který determinuje další výklad.

První díl (Erster Theil) logicky začíná kapitolou Südöstliche Slawen: bere tedy Šafárik jižní Slovany mluvící jazykem, který se stal základem prvního slovanského spisovného jazyka – staroslověnštiny – , a východní Slovany, kteří tento jazyk, především v podobě ruštiny převzali do systému psané i mluvené řeči jako syntézu východoslovanského a jihoslovanského jazyka.

Zajímavé jsou proporce a význam, který je jednotlivým „slovanským nářečím" připisován: zcela zřetelně je dominantní ruská a česká literatura: to má v první třetině 19. století ještě svou logiku, definitivně se to mění v 19. století ve prospěch polské literatury: tradice české literatury přece jen

sahají až do období románského a vrcholu dosahují v gotice Smilovy školy: ani česká renesanční a hlavně humanistická literatura není zanedbatelná, zejména ve spojení s významem Prahy jako královského a císařského sídla celoevropského významu (Karel IV., husitské války, Jiří z Poděbrad, Jagellovci, Rudolf II.).

Ještě si je nutno uvědomit, jak Šafárik užívá jednotlivé pojmy, resp. termíny: českou literaturu nazývá „böhmische Literatur", což je označení především zemské a znamená prostě literaturu psanou v zemích Koruny české, spíše však jen v Čechách, i když myslí zjevně především literaturu psanou skutečně česky, tedy slovanským jazykem. Podobně píše nikoli o slovenské literatuře, ale o řeči a literatuře Slováků, což má také podobný nadjazykový ráz: uvědomme si, že kromě slovanského jazyka tu byla především latina a později – jako v zemích Koruny české – němčina a ještě mnohem později (de facto výrazněji od 18. století) v horních Uhrách, tedy na dnešním území slovenském, maďarština. Pojem „böhmisch" je však poněkud sporný: jelikož slovo „tschechisch" je poměrně nové a začalo se užívat via facti až po roce 1918, bylo slovo „böhmisch" užíváno skutečně pro češtinu jako západoslovanský jazyk (angl. Bohemian). Nejde zdaleka o hru se slovy: ta jsou klíčová pro pochopení významů dnes zastřených nebo znejasněných.

Jasnější pohled poskytne Šafárikovo rozdělení jazyků, tedy „nářečí" (Mundarten): na počátku stojí staroslověnština, to však není stará vývojová fáze jazyka, ale v podstatě umělý nebo uměle dotvořený jazyk založený na bázi jihoslovanské, resp. egejsko-makedonské nebo egejsko-bulharské – na rozdíl od obou dnešních moderních jazyků jde však o jazyk syntetický, nikoli analytický. Pak, jak uvádí, následuje ruština sestávající se z velkoruštiny, maloruštiny a běloruštiny, pak srbština, kam patří bulharština, sama srbština, dalmatština a bosenština, pak chorvatština a nakonec slovinština (slowenisch) neboli vindština (windisch). To vše jsou jazyky jihovýchodní. Ze severozápadních to jsou čeština skládající se z češtiny a moravštiny (není to omyl, neboť k připojení moravského národa moravského jazyka k českému národu a českému jazyku došlo pod tlakem národního obrození a česko-německého nacionalismu teprve v průběhu 19. století – změnu fixují Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě – v nových vydáních se jména země vynechávají – důvod neznám – Šafárikova přítele a podporovatele, rodem Moravana Františka Palackého), slovenština, srbština (sorbisch) v Lužici horní a srbština v Lužici dolní (u Šafárika Ober Lausitz, Nieder Lausitz), starém to území Českého státu, polština sestávající se z velkopolštiny, malopolštiny, slezštiny a dalších nářečí. To je dělení víceméně přesně odpovídající stavu z počátku 19. století:

je tu ještě mnoho přechodových jazykových, kulturních a mentálních pásem, kontury dnešních slovanských jazyků, resp. slovanských jazyků národních států nejsou zdaleka tak ostré. Jako příklad může sloužit fakt, že Češi a Slováci v podstatě do 30. let 19. století a někdy i déle nepotřebovali pro čtení polské literatury žádné překlady a také se mnoho nepřekládalo, četlo se v originále asi tak, jak dnešní Slovák čte česky nebo Čech slovensky. V podstatě průměrně vzdělaný Čech či Slovák ostatně v té době četl s porozuměním ve všech slovanských jazycích.

Jít ad fontes neznamená jen zopakování, ale hlavně nové přečtení Šafárika jako slavisty a jeho nahlížení z dnešního zorného úhlu. Geograficko-areálové pojetí již bylo zmíněno, zachycení diferenciace také. Další dva důvody, pro něž je Šafárik jedním ze dvou či tří zakládajících světových slavistů, spočívá jednak v uceleném vidění slovanské filologie jako syntézy jazyka a literatury, tedy lingvistiky a literární vědy, resp. dalších disciplín včetně folkloristiky a etnologie a etnografie, samozřejmě historiografie a politiky, resp. státovědy či dnešní politologie, jednak v samozřejmosti srovnávacího přístupu, jímž se vlastně budovaly základy srovnávací slavistiky, na niž pak navázali další, zejména Bratislavan, Brňan a Pražan **Frank Wollman** (1888-1969).

Právě o jeho dílo se v poslední době rovnou ve třech zemích – kromě té, v níž prožil většinu života, i když její občané byli těmto aktivitách hodně blízko – vzedmul ediční zájem. Frank Wollman, dlouholetý profesor srovnávacích dějin slovanské literatury a lidové slovesnosti, redaktor časopisu Slavia, kolega J. Mukařovského, R. Jakobsona a R. Wellka z Pražského lingvistického kroužku, člen Slovanského ústavu v Praze,[4] podnětně zasáhl do řady oblastí: do teorie komparatistiky a literatury, do historie slavistiky a srovnávacích dějin slovanských literatur, do literárněvědné folkloristiky a teatrologie, mj. systematicky pěstoval i prózu, cestopisy, dramata a básně. Svár umění a vědy, slovesný dualismus jeho tvůrčích aktivit, jej ostatně provázel celý život. Po studiích na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze 1907-1911, odešel na jednoroční stáž do Berlína, působil v Bratislavě, ve věku čtyřiceti let získal řádnou profesuru a vrátil se zpět do českých zemí: od roku 1928 až do své emeritury v roce 1959 působil s výjimkou válečného přerušení především na brněnské Filozofické fakultě a po roce 1945 částečně i na Karlově univerzitě v Praze.

---

[4] Srv. Frank Wollman (1888-1969). Personální bibliografie, zpracovala J. Purketová, Brno 1992. dále Krystýnek, J.: Osobnost a dílo Franka Wollmana (K nedožitým devadesátinám), Slavia 47, 1978, č. 2, s. 113-121. Mikulášek, M.: Čas analýz a syntéz. Badatelská osobnost a literárněvědná metodologie Franka Wollmana. In: Slavia (Praha) 4, 1988, s. 338-346. Litteraria Humanitas II. Brno 1993.

V otcových šlépějích slavisty a komparatisty úspěšně kráčí Slavomír Wollman (nar. 1925), v letech 1988-1993 předseda Mezinárodního komitétu slavistů; obdobně Wollmanův slovenský aspirant Anton Popovič (1933-1984) se na přelomu 60. a 70. let spolu s Františkem Mikem stal spoluzakladatelem tzv. nitranské školy.

Badatel představoval na rozdíl od estetického strukturalismu J. Mukařovského eidografický, tvaroslovně orientovaný strukturalismus, který s odvoláním na husserlovskou fenomenologii eidos (obraz, tvar) pojímal jako obecnou, zákonitou a vědecky hodnotnou podstatu abstrahovanou ze zkoumaného jevu. Wollman se zde podnětně inspiroval komplexní analýzou slovesného tvaru a vrstevnatou výstavbou uměleckého díla formulovanou polským filozofem a estetikem R. Ingardenem.

Tyto teoreticko-metodologické zásady Wollman poprvé prakticky demonstroval v *Slovesnosti Slovanů* (1928) a dále v řadě prací, z nichž z meziválečného období připomeňme alespoň v Brně vydanou polemiku *K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936).

Téma poslední knihy Franka Wollmana (1888-1969) *Slavismy a antislavismy za jara národů* (1968) by bylo možné atraktivně označit jako „Když světem obcházelo strašidlo panslavismu"; kniha je v úvodu datována květnem 1965 a věnována osvobození z „fašistického jha"; je příznačné, že vlastní samostatný dedikační list byl z jediného exempláře knihy v Ústřední knihovně Filozofické fakulty a Fakulty sociálních studií v Brně vytržen: snad i to dokládá žhavost problematiky v jejím politickém přesahu i ve vztahu k osobnosti autora. I když dnes slovanství, slavjanofilství, panslavismus či slovanská vzájemnost již nehýbou světem v takové míře jako v 19. století, jejich skrytá brizantní síla je stále znát.[5] Stejně jako významná díla autora této knihy, Bratislavana, Brňana a Pražana, zakladatele pražsko-brněnské komparatisticko-genologické školy: dokládají to ostatně jeho nové zahraniční (německá a slovinská) edice[6], k nimž organicky patří

[5] Mareš, M.: Slovanství a politický extremismus v České republice. In: Středoevropské politické studie -Central European Political Studies Review, zima – winter/1999, 1, s. 19-36. Viz k tomu naši studii In margine tzv. slovanství (Na okraj studie Miroslava Mareše Slovanství a politický extremismus v České republice). Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review, číslo 1, ročník iii., zima 2001, issn 1212-7817 – part 1, volume iii., winter 2001, issn 1212-7817. www.iips.cz/seps.html

[6] Frank Wollman: Die Literatur der Slawen. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am

i vydání slovenských lidových pohádek z bratislavského výzkumu F. Wollmana a jeho žáků;[7] snad se k nim po mnoha letech konečně přidá i česká edice tak, aby se alespoň v tomto případě vyvrátilo rčení, že doma není nikdo prorokem. Právě v popisném a dedikačním úvodu definuje Wollman svou metodu jako analytickou a konfrontační[8]. Wollman se v této knize vrací k dominantě svého díla, jíž od počátku bylo pnutí či oscilace mezi ideologií a tematologií (*Stoffgeschichte*) na straně jedné a morfologií, eidologií či eidografií (jak je sám nazýval), tedy strukturním přístupem na straně druhé. Návrat k *Ideengeschichte* v duchu moskevského (1958) a sofijského (1963) sjezdu slavistů, jak to proklamuje hned v úvodu, je nanejvýš zajímavý i proto, že bezprostředně navazuje na jeho mezinárodně poměrně hojně reflektovaný spis *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů* (Praha 1958).

Wollmanova kniha vznikala v jisté historické epoše a nemohla jí nebýt poplatna; ale opět jako u Wollmana vždy je to pozice relativně nezávislá, svojská, spíše vytvářející paralelu dobovému ideovému tlaku, proti němuž nejde, ale také se s ním neidentifikuje.

Svojský je Wollman také ve vidění vývoje Karla Havlíčka Borovského, k němuž si vytváří předmostí ve výkladu ruských záležitostí. Zde ovšem poněkud míjí komplementaritu tzv. slavjanofilství a západnictví, jak je snad nejlépe vyjádřena v P. J. Čaadajevovi, konkrétně v jeho *Filozofických listech* (zejména v prvním) a pak v *Apologii šílencově*; užívám v této souvislosti s oblibou ruského pojmu „pereključenije", tedy přepnutí. To byl oblíbený ruský postup od časů Karamzinových: Rusko je zaostalé, a proto má velkou budoucnost (*Dopisy ruského cestovatele* z přelomu 80. a 90. let 18. století, kdy se ve Francii chystá poprava krále a Anglie se za-

---

Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. Frank Wollman: Slovenska dramatika. Prevedel, uvod in opombe napisal ter seznam slovenskih gledaliških iger sestavil Andrijan Lah. Slovenski gledališki muzej, Ljubljana 2004. Viz rec. Wollmanovo slovinské drama slovinsky (Helena Poláková), Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 212-213.

[7] Slovenské ľudové rozprávky I. Výber zápisov z rokov 1928-1947. Zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora PhDr. Franka Wollmana. Stredné Slovensko. Ed. B. Filová a F. Gašparíková. Veda, Bratislava 1993. Slovenské ľudové rozprávky II. Západné Slovensko. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Veda, Bratislava 2001. Slovenské ľudové rozprávky III. Východné Slovensko. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Veda, Bratislava 2004. Viz rec. a zprávu o prezentaci Komparatívne štúdium rozprávky v medziliterárnom kontexte (Anna Zelenková), Opera Slavica, Brno, v tisku.

[8] F. Wollman: Slavismy a antislavismy za jara národů. Academia, Praha 1968, s. 5.

lyká produkty své první průmyslové revoluce); Rusko nemá literaturu, a proto bude stát v čele světového písemnictví (V. G. Bělinskij), ruské dějiny jsou dějinami barbarství, a proto Rusko spasí svět (P. J. Čaadajev). Wollmanova interpretace vztahu V. G. Bělinského a N. V. Gogola podlehla, žel, dobovým klíšé. V podstatě velmi kritický je – jak již uvedeno – Wollmanův pohled na Havlíčka a jeho slovanský „odezdikezdismus" – je to analýza v něčem možná příliš ostrá, ale nesená zřetelně antiměšťanským, tedy antiutilitárním patosem; Wollman si všímá koncepcí konsistentních, byť třeba chybných nebo „děravých" – proto takřka novinářsky a schematicky odbývá podle mého názoru nepominutelnou postavu plebejského Poláka a šampióna rodící se polské a ruské buržoazie, potažmo agenta III. oddělení Tajné kanceláře Jeho Veličenstva Mikuláše I. Fadděje Bulgarina (Tadeusze Bułharyna).[9] Odtud také vane z Wollmanových řádků tolik chladu k Masarykovi, jehož *Rusku a Evropě* je jeho kniha vynikajícím partnerem, a to v otázce užší na ploše ovšem širší (tedy všeslovanské).

Wollmanova koncepční, analytická, materiálem nasycená, místy až přesycená kniha, labutí píseň jeho bádání, má své dobové vymezení a omezení, ale především své nadčasové přesahy. Především ukazuje zcela frapantně nezbytí syntetického, inter- a multidisciplinárního pojetí slavistiky jako funkční, ale obezřetné syntézy filologie a dalších věd včetně sociálních. F. Wollman zde prakticky a suverénně zasahuje do politologie, historie a sociologie, ale jeho základem nepřestává být filologie a kultura v širokém slova smyslu a zcela přirozeně bez dalšího vymezování a definování (kulturologie, cultural studies apod.). Není to zasahování diletant-

---

[9] M. Lemke: Očerki po istorii russkoj cenzury i žurnalistiki XIX stoletija. Sankt-Peterburg 1904. Týž: Nikolajevskije žandarmy i literatura 1826-1855. Po podlinnym delam tret'jego otdelenija J. I. Veličestva kanceljarii. Sankt-Peterburg 1905. V. A. Pokrovskij: Problema vozniknovenija russkogo „nravstvenno-satiričeskogo romana". O genezise „Ivana Vyžigina". Moskva 1933. N. P. Vaslef: Bulgarin and the Development of the Russian Utopian Genre, The Slavic and East European Journal, 1968, č. 1. G. H. Alkire: Gogol and Bulgarin's "Ivan Vyzhigin". Slavic Review 1969, č. 2. D. Granin: Svjaščennyj dar, in: Trinadcat' stupenek. Leningrad 1984.

I. Pospíšil: Problém autorského typu: Fadděj Bulgarin. Slavica Slovaca 1988, č. 4, s. 366-384. Hořce ironická science fiction Fadděje Bulgarina. Svět literatury 1993, 5, s. 22-28. Fadděj Bulgarin jako literární inspirátor. In: Biele miesta II. Univerzita Konštantína Filozófa, Fakulta humanitných vied (katedra rusistiky), Nitra 1998, s. 29-44 (v těchto našich studiích viz také další sekundární literaturu).

ské, jak o tom píši jinde,[10] ale kompetentní právě proto, že jde o přesahy ze sféry jazykově literární (jak zní název již uváděné Wollmanovy knihy z roku 1958).

Ukazuje na důležitost zkoumání jazyků a literatur jako základu národní identity; s tou si dosud žádné ideologie a politická uskupení nevěděly rady, jejich potlačování vždy vedlo k extrémům: je to otázka aktuální vědecky i politicky o to více, že od časů neopozitivismu se jazyk a jeho produkty stále více oceňují jako forma lidské existence, nikoli jen jako nástroj komunikace, tedy jako to, co je dominantní a určující, jako hegemon vývoje lidského společenství. Žijeme v době textů, které pokrývají okolní svět; J. Derridovi si při cestě z Oxfordu do Londýna nevybavuje příroda, ale Oscar Wilde a jeho *Ballad of the Reading Gaol.*[11] Slovanské téma, téma slovanství, Slovanstva, slovanská otázka – chcete-li – zůstává, i když víceméně skrytě, stále silná a aktuální. Nepřímým dokladem je podle mého názoru i někdejší zájem politologů, na nějž jsem komplementárně reagoval.[12] Zájem o tyto otázky kdysi vrcholil a Wollman ve své knize ukázal kdy a proč; 20. století bylo už pouze dozníváním, byť příznačným a geopoliticky významným. Wollmanova kniha také přímo vybízí k „novému přečtení" slavismů a antislavismů, tedy celé slovanské problematiky – nová generace slavistů už novýma očima čte například Karla Havlíčka a Josef Holečka.

Filologickým Jožem Plečnikem slovinsko-českých vztahů ve středovevropském kontextu je **Matija Murko** (1861-1952)[13] a jeho tvorba lingvistická i literárněvědná, jež vyplývá ze synkretické povahy jeho díla, z jeho filologického základu jako staré jednoty jazyka a jeho esteticky hodnotných produktů.[14]

---

[10] Viz I. Pospíšil: Literary History, Poststructuralism, Dilettantism and Area Studies. In: Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave. Uredila Darko Dolinar in Marko Juvan. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana 2003, s. 141-157.

[11] Viz V. Cunningham: In the Reading Gaol. Postmodernity, Texts and History. Blackwell, Oxford, UK, Cambridge, Mass., U.S.A. 1994. Titul knihy je příznačnou slovní hříčkou: lze jej číst – ovšem s jinou výslovností – jako V Žaláři v Readingu či V readingském žaláři (s narážkou na známé dílo O. Wildea) nebo V žaláři čtení.

[12] Viz pozn. 1.

[13] Jože Plečnika vyzval T. G. M., aby se stal architektem pražského hradu, Matiju Murka, tehdy profesora v Lipsku pozval, aby se stal profesorem UK v Praze (pak se stal také předsedou nově založeného Slovanského ústavu).

[14] Odkazujeme tu na nejnovější murkovský sborník a naše studie: Matija Murko

Murko jako badatel vycházel ze studia jazyka a jeho produktů, tedy především literatury, a to jak v širokém, tak v úzkém slova smyslu: navazoval vlastně na koncepce, které například v českém prostředí prezentovali Pavel Jozef Šafárik a Josef Jungmann a které František Palacký rozšířil o obecnou a národní historiografii. V Murkově době se ovšem stará filologie již zřetelně rozpojila a bylo to zejména od sklonku 19. století v době převažujících duchovědných, psychologických a intuitivistických metod, kdy se tak dělo s obzvláštní intenzitou. Jelikož spojení filologie bylo již tehdy v původní podobě neúnosné, vybírá si Murko ty oblasti, v nichž je nejfunkčnější tehdy a vlastně dodnes: folklór a starší vývojové fáze umělé literatury. Takto ostatně postupoval i jeho předchůdce, lingvista A. A. Potebňa vycházející ze zárodků psycholingvistického myšlení a ve svých přednáškách zkoumající především folklór. To mělo hned dva důvody: jednak se filologická jednota ve folklóru stále funkčně realizovala, jednak od folklóru a jeho jednoduchých tvarů mohl lépe vyjít k teoretickým zobecněním. Murko tedy znovu potvrzuje – zdá se – obecněji platnou zákonitost, že teoretici literatury se často vyvíjeli ze studia starších vývojových fází literatury (A. Potebňa, M. Bachtin, D. Lichačov, J. Hrabák, v jistém ohledu R. Jakobson, R. Wellek i sám J. Mukařovský), na nichž mohli jednodušeji a názorněji ukázat svá teoretická východiska a průkazněji manifestovat a verifikovat své závěry.

Murko vychází v podstatě – jak již uvedeno – z tzv. filologické metody, tj. ze zkoumání a analýzy textu především jako jazykového, stylistického a žánrového tvaru: obsahovou složku artefaktu zkoumá jako *Ideengeschichte*. V tom je jeho přístup ani ne tak eklektický jako pružný, flexibilní, „měkký", odmítající „tvrdé" doktrinářské přístupy vlastní někdy ně-

---

v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana. Brno 2005.

I. Pospíšil – M. Zelenka: Matija Murko, evropské myšlení a „třetí cesta" slavistiky In: Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana. Brno 2005, s. 3-7. I. Pospíšil: Matija Murko a vybrané problémy literární vědy. In: Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana. Brno 2005, s. 46-53.

kterým technologickým metodám 20. století, které je ovšem současně schopen dílem integrovat do svého systému. Schopnost spojit tradiční německé tvarové či formistické přístupy s *Geisteswissenschaft* a *Ideengeschichte* mu umožnila lépe naslouchat také tomu, co uviděl při svém studijním pobytu v Rusku.

Nutno se tu zmínit především o folkloristovi a komparatistovi Alexandru Veselovském: právě on je svorníkem, který v sobě tají všechny potence. Na rozdíl od literárněvědných škol, které z něho vycházely, se Murko snaží udržet Veselovského komplexnost: odráží se v jeho tvorbě nejen zájem o folklór, starou literaturu, ale také o ideje a teorii. Jinak řečeno: Murko se snaží udržet starou filologickou synkretičnost alespoň na hranách lingvistiky a literární vědy cestou nové syntézy, která je rezultátem jeho reakce na nová metodologická proudění spjatá s duchovědou a dějinami idejí.

Murkovo dílo se vyvíjí v tematických a metodologických clusterech: romantismus – folklór a lidová epika – stará literatura – ideografie, resp. Slované a evropská civilizace. Je tedy Murkův tematický a metodologický záběr vycházející z různosti postupů, tematické pestrosti, ale současně jakési kompaktnosti a komparativního začleňování slovanských duchovních produktů do širších, evropských celků v mnohém inspirující. V jistém smyslu to platí i o jeho rané knize o německých vlivech na počátky českého romantismu (Romantik).[15] V knize z roku 1897 ukázal na klíčový význam romantismu pro slovanskou kulturu obecně a literaturu zvláště. Pochopil český romantismus jako přímou reflexi německého vlivu jak již v první, úvodní kapitole, kde mluví o jižních Slovanech, tak později, kdy je řeč o českém romantismu a národním hnutí (Die „patriotische", das ist romantische Schule). Zde by se slušelo zastavit u pojmu „vliv" (Einfluss, influence), totiž u toho, zda je opravdu jen znakem minulostního, pozitivistického, mechanického, ponejvíce europocentrického myšlení nebo přece jen reflexí určitých faktů, které umožňují mluvit o silném či slabším působení těch či oněch literatur. Doporučoval bych restituci těchto úvah ve smyslu síly tzv. poetologického impulsu: některé literatury jich pro světo-

[15] Matthias Murko: Deutsche Einfluesse auf die Anfaenge der boehmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest. Verlags-Buchhandlung „Styria", Graz 1897. Viz M. Zelenka: O pojavu in značilnostih Murkove komparativne metode (na podlagi spisov Deutsche Einflüsse). In: Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana. Brno 2005, s. 54-63.

vé písemnictví vydaly více, jiné méně: to nijak neoslabuje význam slovanských literatur, ale zachycuje reálné procesy. Ostatně poetologický impuls přímo předpokládá nikoli mechanické přejetí, ale tvůrčí zpracování a transformaci, což se ovšem běžně dělo. Stojí tedy za to murkovský pojem „vliv" v novém pojetí počátku 21. století znovu promýšlet a konfrontovat s A. Veselovským a zejména D. Ďurišinem.[16]

V řetězci Murkových prací ideografických se skví jeho *Význam reformace a protireformace pro duchovní život jižních Slovanů* (vycházel ve 20. letech ve Slavii) jako doklad využití komparativní metody a studia vztahu mezi podnětem a přijímacím prostředím.[17] Charakteristické je, že Murko v tom nebyl jednostranným, zvláště když si uvědomíme, že právě v českém prostředí, kde tehdy působil, se prosazovala – nehledě na jiná pojetí – především protestantská koncepce českých dějin, což se v jistém smyslu narovnávalo v roce svatováclavského jubilea 1929 a později, aniž se vlastně dodnes našla kýžená rovnováha. Murko zkoumá tyto jevy jako jedno kontinuum a jako přirozenou součást společných procesů, byť namířených proti sobě, neboť vycházejí ze stejného kulturního podloží: takto – na jiné materiálu a jinak – pracoval také Frank Wollman v již zmíněné *Slovesnosti Slovanů*, kde humanismus spojuje s barokem. Murko je filolog, který filologickou metodu udržuje spíše než pouhou synkrezí novou syntézou na hranách lingvistiky a literární vědy, zejména ve studiu folklóru (epiky) a starší (středověké) vývojové fáze literatur. Tím se blíží podobným tvůrčím typům, jako byli ve své době A. Potebňa, R. Jakobson, M. Bachtin, J. Hrabák aj. Murko svými tematologickými a ideografickými studiemi pojímá literaturu jak součást širšího historického celku kulturního. Tím se blíží dnešní tendenci sbližovat filologii a jiné vědy, zejména humanitní a sociální v jejich anglosaském rozlišení (humanities and social sciences).[18] Tím se nutně blíží i syntetickému využívání více vědních obo-

---

[16] D. Ďurišin a kolektiv: Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI. Bratislava 1987-1993.
D. Ďurišin: Čo je svetová literatúra? Bratislava 1992. Viz také I. Pospíšil: Slavistika na křižovatce. Brno 2003.

[17] Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation fuer das geistige Leben der Suedslawen. SLAVIA 1925, seš. 3, s. 499-522; seš. 4, s. 684-704; 1926, seš. 1, s. 65-99; seš. 2, s. 277-302; 1927, seš. 3, s. 500-534; seš. 4, s. 718-744.

[18] Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda – Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1999. I. Pospíšil (ed.): Areál – sociální vědy – filologie. Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

rů, svého druhu interdisciplinaritě, která je však pevně zakotvena v široké filologické disciplinaritě. Murko svým dílem ukázal na spojitost folklórního bádání a literárněvědné medievistiky s teoretickým zobecněním: byl nejen historikem literatury, ale i implicitním teoretikem, který své závěry odvozoval především z tohoto materiálu. Svým pojetím širokého romantismu (Romantik) a epiky jako produktivního jevu anticipoval dnešní pokusy o nové, širší pojetí těchto jevů a propojování dříve oddělovaných entit (rétorika – poetika, folklór – umělá literatura, romantismus v širším a užším slova smyslu, úloha epiky v nové próze aj.).

Zdůrazňuji zde právě anticipační, inspirativní momenty Murkova díla, resp. to, co je v dnešní době znovu k „vyzvednutí", tj. multi- a interdisciplinaritu, studium jevů na pomezí ústní slovesnosti a literatury, odkud se vychází k teoretickým zobecněním, „vlivové" apekty komparatistiky v její nové možné interpretaci, resp. nové místo tematologického bádání, a tím i nové promýšlení úlohy literární historie v literárněvědném konceptu.

Střední Evropa byla od počátku 20. století křižovatkou myšlenkových proudů, včetně literárněvědných. Tento stav pokračoval i po vzniku Československé republiky, dokonce se ještě prohloubil ruskou Říjnovou revolucí a následnou emigrací intelektuálů a Masarykovou tzv. Ruskou akcí. Na území meziválečného Československa se prolínaly vlivy ruské formální školy a jejího představitele Romana Jakobsona (1896-1982), který ruské „kroužkaření" přenesl na půdu jím a Vilémem Mathesiem založeného Pražského lingvistického kroužku, pozitivismu, duchovědy a psychologických metod intuitivistického a neoidealistického ražení, z nichž vyrůstal mimo jiné René Wellek (1903-1995), jenž spolu s Jakobsonem přenášel pak tuto metodologickou bázi do USA.[19] Do této složité, ale plodné atmosféry přichází v první polovině 20. let **Sergij Grigorovič Vilinskij** (1876-1950)[20], v jehož osobnosti se dotváří systém východozápadního a severojižního myšlenkového proudění, mimořádný a řádný profesor a prorektor Oděské univerzity, ruský medievista.

Z životopisu, který sám napsal vlastní rukou česky a datoval 24. březnem 1935 (v souvislosti se žádostí o složení přísných zkoušek doktorských, neboť titulu doktora ruské literatury, který mu byl udělen v Oděse

---

2002. I. Pospíšil – M. Zelenka: Zur Kategorie des Raums in der Literaturwissenschaft. Marginalien zu einem Phänomen der mitteleuropäischen Literaturen. Germanoslavica IV (IX), 1997, 1, ss. 179-189.

[19] Viz I. Pospíšil – M. Zelenka: René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky. Brno 1996.

[20] Viz I. Pospíšil: Sergij Vilinskij an der Masaryk-Universität in Brünn: Fakten und Zusammenhänge. Wiener Slavistisches Jahrbuch, Bd. 42, 1996, s. 223-230.

roku 1914, nemohl u nás podle tehdejších předpisů užívat), vysvítá, že se narodil v Kišiněvě, kde vystudoval klasické gymnázium roku 1895, pak byl krátce posluchačem petrohradského historicko-filologického institutu, od podzimu 1896 studoval na slovansko-ruském oddělení historicko-filologické fakulty Novorossijské univerzity v Oděse. Tam zahájil strmě vzestupnou vědeckou dráhu, která vrcholila v letech 1912-1914, kdy se stal prorektorem a řádným profesorem ruské literatury na základě obhajoby doktorské disertace *Žitije sv. Vasilija Novago v russkoj literature*. Z Ruska emigroval 7. února 1920 – v přístavu mu před odplutím ukradli všechny kufry, takže i své vlastní knihy musel pak v Evropě shánět po antikvariátech. Tak začala jeho nelehká bulharská anabáze: učil na gymnáziu v Plevně, pak byl přeložen jako učitel latiny do Sofie, na gymnázium v Plovdivu už nešel a po jisté doby bez zaměstnání se stal bankovním úředníkem. V létě 1921 dostal nabídku od prof. Václava Vondráka, aby přednášel ruskou literaturu na tehdy nově založené Masarykově univerzitě v Brně. V listopadu 1921 byl zvolen smluvním profesorem Masarykovy univerzity a v dubnu 1923 jím byl ustanoven. Kromě profesorských povinností na Masarykově univerzitě přednášel také ruskou literaturu na ruském pedagogickém institutu v Praze až do jeho zrušení v roce 1927.

Odbornou doménou Sergije Vilinského v Rusku byla staroruská literatura. Jeho práce, mimo jiné *Skazanija o Sofii Caregradskoj v jelinskom letopisce i v Chronografe* (1903), zmíněné *Žitije Vasilija Novago v russkoj literature* (1914), jimž předcházela jeho mezinárodně uznávaná prvotina *Vizantijsko-slavjanskije skazanija o sozdanii chrama sv. Sofii Caregradskoj* (1900), se pevně zapsaly do ruské medievistiky, rusistiky, slavistiky a byzantologie. V Bulharsku přišel do kontaktu nejen se středověkými prameny, ale také se soudobou bulharskou literaturou. I během pobytu v Brně pravidelně s finanční podporou českých úřadů pobýval na vědeckých stážích v Bulharsku. V Brně přesunul svůj zájem k novoruské literatuře – i vzhledem ke své úloze profesora ruské literatury, která předpokládala spíše soustředění na novou dobu. Jako téma své první „československé" knihy si zvolil dílo Michaila Jevgrafoviče Saltykova-Ščedrina (*O literární činnosti M. J. Saltykova-Ščedrina*, Brno 1928). Z bulharských materiálů vytěžil monografii *Petko Todorov (Život a dílo)*, kterou podal jako disertaci (vyšla pak roku 1933).

Pozoruhodná není ani tak Vilinského metodologie, která je směsí filologické metody medievistické, pozitivismu s příměsí zájmu o sociologii a psychologii artefaktu a o literární morfologii (poetiku), ale to, že spojoval ruskou středověkou a novověkou literaturu, resp. nacházel stopy staroruské poetiky v nových dílech, která v žánru románu oslnila svět: právě

M. J. Saltykov-Ščedrin (1826-1889) ve svém díle koncentroval těchto tradičních staroruských prvků značné množství. Práce pozdějšího koryfeje ruské literární medievistiky D. S. Lichačova i naší medievistky Světly Mathauserové jdou tedy vlastně ve stopách těchto inspirujících postupů Sergije Vilinského, jehož moravská bibliografie dokládá šíři jeho zájmů od tradic východní církve, národních prvků u I. S. Turgeněva po bulharsko-francouzské kulturní vztahy – pozoruhodný je také vztah Sergije Vilinského a jeho syna Valerije k autorovi prvních českých dějin ruské literatury, překladateli, rajhradskému mnichovi a faráři Aloisi Augustinu Vrzalovi (1864-1930): S. Vilinskij uveřejnil některé dopisy ruských spisovatelů adresované Vrzalovi (jeho pseudonym A. G. Stín vznikl z jeho klášterního jména Augustin) včetně dopisu-autobiografie A. P. Čechova.

Se Sergijem Vilinským jsou spojena ještě další významná jména, jimiž se středoevropský metodologický kruh svým způsobem uzavírá: v Oděse byl jeho žákem vynikající medievista N. K. Gudzij a v zimním semestru 1913 u něho studoval také Michail Bachtin (1895-1975), který pak přešel do Sankt-Petěrburgu (což vyv olává otázku, nakolik znalec antiky a středověku Vilinskij ovlivnil pozdější Bachtinovu orientaci). Zakladatel brněnské literárněvědné rusistiky, který dotvářel specifickou podobu brněnské slavistiky Franka Wollmana, je však také spojen s tradicemi ruské a české byzantologie. Z brněnských rusistů se k Sergiji Vilinskému trvale hlásil jeho žák doc. Jaroslav Mandát (1924-1986), který poslouchal Vilinského přednášky z ruského folklóru, staroruské a novoruské literatury a který mi jeho postavu svým barvitým vyprávěním přibližoval.

K „mladším" Středoevropanům patří slavista, bohemista, polonista a především literární komparatista **Karel Krejčí** (1904-1979). Již jeho rodový původ byl úctyhodný: jeho blízkými příbuznými (strýci) byli jak filozof František Krejčí (1858-1934), tak germanista Jan Krejčí (1868-1942) a další vědci a umělci. Studoval bohemistiku, germanistiku a polonistiku na Univerzitě Karlově (mezi jeho učiteli byli M. Szyjkowski, J. Máchal, ale také O. Fischer), několik stipendijních pobytů absolvoval na polských univerzitách. Zmíněné tři obory ho provázely vědeckou prací: byl především polonista, ale také vyhraněný bohemista a editor české a polské klasiky (Spisy A. Mickiewicze, 1953-1957, Dílo J. Arbese, 1957-1979, z těchto oblastí editoval antologie, vzpomínky E. Krásnohorské, díla B. Němcové, ale také B. Pruse, redigoval sborníky a psal skripta a učebnice), němčina v středoevropském prostoru byla a je conditio sine qua non. Na UK začal roku 1929 pracovat jako asistent již roku 1929 a s přerušením způsobeným uzavřením českých vysokých škol nacisty byl zaměstnán v Slovanském ústavu a na Filozofické fakultě UK. Když musel

UK v roce 1958 (což byl rok velké ideologické čistky, jejíž pozadí a průběh by se dnes měly podrobně objasnit, zejména ve vztahu k následujícímu období 60. let) opustit, uchýlil se do Akademie věd, kde v různých ústavech – podle toho, jak byly rušeny a zřizovány, – pracoval v podstatě do své smrti (životní data: 20. 8. 1904 v Praze – 26. 6. 1979 tamtéž). Mimořádným univerzitním profesorem byl jmenován roku 1945, řádným pak 1948, roku 1955 se stal členem korespondentem ČSAV, doktorát věd obhájil roku 1956. Pozoruhodná a záslužná byla také jeho činnost ve vědeckých funkcích, mezi jinými jako spoluzakladatele Literárněhistorické společnosti (1934) a předsedy Literárněvědné společnosti, významná zde byla jeho spolupráce s A. Pražákem, J. Horákem, F. Wollmanem a dalšími.

Zajímavý byl jeho vývoj politický, ideologický a metodologický (svobodný zednář, tendování k sociologickému pojetí literatury vrcholící vydáním hutných skript, v podstatě kulturněhistorický přístup, jímž literaturu včleňoval do celkového kulturního proudění): kromě přísně vědeckých spisů zasahoval i do popularizace vědy na stránkách literárních časopisů a v kulturních rubrikách některých liberálněji založených deníků. Zanechal po sobě klíčová díla důležitá pro pochopení a české přijetí polské literatury, pro česko-polské vztahy, slovanské literatury a postavení české literatury v kulturním světě. Jeho metodu nelze charakterizovat jednoznačně: dobově se proměňovala a vychylovala takřka dílo od díla, ale jejím konstantním prvkem byla citlivost k společenské atmosféře i k tvaru artefaktu.

K. Krejčí byl především literární historik, který se uměl vcítit do kulturní a ideové atmosféry doby: v tom navazoval na německé inspirace typu *Ideengeschichte*: odtud směřoval k psychologii tvorby, ale hlavně k jejímu dobovému zakotvení a k její sociologii. Tím se stával nejen historikem polské a české literatury a slovanských a evropských literatur obecně, ale také jejich teoretikem, komparatistou a genologem.

Všechny tyto vlastnosti plně uplatnil ve svém vědeckém díle, studiích i drobných příspěvcích a glosách, stejně jako v obsáhlých monografiích. Umné propojení literární historie a teorie je pro něho charakteristické: nejprve na ploše bilaterálního srovnávání, později na širším podloží slovanských a evropských literatur. Na počátku jeho tvorby (debutoval 1925) stojí články politického zaměření o citlivých otázkách polsko-slovanských (*Piłsudski a Rusko*, *Poláci v Čechách v době povstání listopadového* a *„Velká emigrace"*, *Polské a české bajky B. Paprockého*), z nichž některé využil i při koncipování své první velké monografie *Polská literatura ve vírech revoluce* (1934, přeprac. 1949), stejně jako v didaktickém *Přehledu nové polské literatury* (1937). Pozoruhodným textem je jeho *Sociologie li-*

teratury (rozmnož. 1944), kterou jsem měl tu čest s kolegou Milošem Zelenkou roku 2001 reeditovat s rozsáhlou úvodní studií, na kterou tímto odkazuji.[21] Tam jsme se dotkli mimo jiné metodologické reflexe v jeho pozdějších studiích o sociologické funkci jazyka (*Jazyk ve vývoji společnosti. Studie ze sociologie spisovného jazyka*, 1947) a srovnali jeho sociologické pojetí literatury s dobovými českými koncepcemi A. I. Bláhy nebo E. Chalupného, aniž bychom ignorovali světový vývoj sociologismu ve Francii, Rusku a jinde.

Trs literárněhistorických a teoretických prací, které často vznikly již za války, ale mohly vyjít až později, zahajuje monografie *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život, dílo, forma a jazyk* (vydání z roku 1941 bylo zabaveno, nově 1946), *Jakub Arbes. Život a dílo* (1946), již zmíněná studie *Jazyk ve vývoji společnosti. Studie ze sociologie spisovného jazyka* (1947), *Juliusz Słowacki, polský básník a revolucionář* (1949). Zdálo by se, že Krejčího sociologie literatury ho mohla dovést i k pochopení dobových podob marxismu, jak dokládají jeho později přepracovaná skripta Společensko-hospodářské základy polské literatury (původně 1951), ale byl to zcela jiný sociologismus, spíše objektivistický než subjektivně podbarvený, který šel od ruských revolučních demokratů a Plechanova, jenž naopak v lecčems překvapivě anticipoval dnešní kulturologii, areálovost, multikulturalismus a etnický princip, aniž by se ovšem uchyloval k neplodným krajnostem.

Krejčí byl především významným polonistou, takto vnímaným i v Polsku a tam i vyznamenaným, vynikající postavou, která se věnovala především společenskému ukotvení polské literatury a jejím vztahům k jiným Slovanům, zejména k Čechům. Je ostatně smutnou, i když současně průkaznou skutečností, že nejnovějšími českými dějinami polské literatury jsou Krejčího *Dějiny polské literatury* roku 1953 (poněkud ovšem zasažené vynucenými dobovými klišé), když nepočítáme přehledné stati Ludvíka Štěpána ze Slovníku polských spisovatelů (LIBRI, Praha 2000).

První důkladnou syntézou je v podstatě genologická práce *Heroikomika v básnictví Slovanů* z roku 1964, dodnes nepřekonaná a ve světě ceněná (pamatuji si např. na dobovou recenzi v londýnském čas. The Slavonic and

---

[21] Karel Krejčí: Sociologie literatury. Editoři: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Vychází ve spolupráci Ústavu slavistiky a Literárněvědné společnosti AV ČR. Masarykova univerzita, Brno 2001. Úvodní studie: Souvislosti sociologického přístupu k literatuře a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období: na pomezí sociologismu a strukturální estetiky, s. 5-32 (Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka). Zde další sekundární literatura i ke Karlu Krejčímu.

East European Review). V ní ukázal na směšnohrdinský základ některých slovanských literatur, zejména ukrajinské, a na jeho význam při utváření nové podoby slovanských literatur zejména v 19. století.

Podstatné jsou také Krejčího práce jako významného pragologa, autora *Knihy o Praze* (poprvé 1958) a *Prahy legend a skutečností* (1967, 1981).

Jeho závěrečnou syntézou, pozdním a v podstatě posledním akordem jeho tvůrčího života byl citlivě sestavený výbor studií *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975).

O Karlu Krejčím mě poprvé informovali naši brněnští polonisté Jiří Krystýnek a Jarmil Pelikán, později někteří pražští starší kolegové, mezi nimi Slavomír Wollman (k jeho nekrologu, který vyšel ve Věstníku ČSAV roku 1979 odkazuji, stejně jako k nekrologu V. Forsta v České literatuře téhož roku; bibliografii K. K. vydal roku 1970 T. Bešta), ještě později předčasně zesnulá kolegyně, s níž nás spojovalo tehdejší Literárněvědné oddělení Slovanského ústavu AV ČR v Praze a snad i vzájemná sympatie Jasna Hloušková, jedna z jeho posledních žákyň a autorka vzpomínkové stati.[22] Měl jsem to štěstí, že jsem Karla Krejčího slyšel několikrát přednášet, jednou či dvakrát také v Brně (jak to tak bývá, aniž jsem si tehdy plně uvědomil dosah jeho osobnosti a význam tohoto letmého setkání), kde nás seznamoval s úlohou „fyziologií" v evropských literaturách, zejména v ruské a české: jako stať pak tato přednáška vyšla v jednom brněnském sborníku.[23] Trochu jsem tehdy (1975) protestoval, neboť mi Krejčího pojetí fyziologické črty (physiologie, rus. fiziologičeskij očerk) připadalo až příliš univerzální a stěží by se asi našlo dílo, které by nebylo fyziologiemi v Krejčího zaujatém pojetí utvářeno, ale výklad byl působivý a elegantní. Krejčí mi v tom připomínal polského Jana Trzynadlowského, s nímž jsem se ovšem později skutečně sblížil: oba působili jako profesoři obdařeni francouzským espritem a německou důkladností.

Krejčího *Sociologie literatury* (1944, nově 2001) koncentruje komparativní a literárněhistorické zaměření svého tvůrce, který jako slavista přihlíží hlavně k slovanským literaturám. Právě plodné propojení otázek sociologie a srovnávací literární vědy umožnuje přesah k interdisciplinárním dotykům, které směřují k eliminaci vyhraněných teoretických doktrín. Krejčího požadavek imanentního rozboru uměleckého díla „o sobě" neznamená výlučnost estetického hlediska (ačkoli estetika je zde sociologii

---

[22] J. Hloušková: Karel Krejčí – učitel, kolega, inspirátor. Opera Slavica 1995, č. 3, s. 42-47.

[23] K. Krejčí: Fyziologická črta v české literatuře. In: Slovanské studie, Brno 1979, s. 59-73.

dočasně nadřazena), ani izolaci literárních jevů od ostatních kulturních a společenských řad; obdobně do systému literární sociologie badatel tradičně včleňuje pasáž o literárních vlivech či reflexe o vztahu literatury národní a obecné (světové). Ačkoli např. v tradiční sociologii vrstva představuje sémanticky komplikovanější pojem než třída, Krejčí zavádí vedle literatury proletářské pojem inteligence a její specifické literární tvorby. Střízlivé psychologizující výklady zase uplatňuje v kapitolách o literárních typech, módě a povaze pojednaných jako svébytné estetické reakce podmíněné sociálně historickým kontextem a „otevřeností" recepční sféry.

Skupina několika typů literárních vědců, jejichž osudem byla střední Evropa a jejichž dílo může být označeno jako středoevropské, byť pocházeli z různých zemí a orientovali se na různé kultury, ukazuje na složitě utvářený kulturní areál střední Evropy a také na jeho schopnost pojmout do sebe jevy z jiných kulturních sfér, což se ve větší míře stalo v případě rozsáhlé východoslovanské emigrace v meziválečném období.[24]

---

[24] O „středoevropských" osobnostech viz dále tyto naše studie: Introduction. Úvodem. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. Средняя Европа как духовное пространство и роль литературоведения. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. Mitteleuropa und Tschechoslowakei: Suche nach einem literaturwissenschaftlichen Kompromiss. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. Rasanz und Feingefühl: Zum Phänomen Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. Mitteleuropäische Dimension und mitteleuropäisches Schicksal in Ota Filips konfessionelem Roman-Dokument Sedmý životopis. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. Одна среднеевропейская судьба (Франтишек Каутман как литературовед и беллетрист). In: Comparative Cultural Studies in Central Europe. Editors: Ivo Pospíšil (Brno), Michael Moser (Wien). Ústav slavistiky Filozofické fakulty

Nakolik „melting pot" střední Evropy funguje ještě nyní po všech změnách po roce 1945, kdy byla jeho úloha – alespoň geopoliticky – takřka anulována, by mohl ukázat až další výzkum analyzující období po roce 1989.

Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2004, s. 175-191.

Dále: I. Pospíšil – M. Zelenka: Pozapomenutý text: Historický přehled ruské literatury Evžena Ljackého. In: Biele miesta II. Univerzita Konštantína Filozófa, Fakulta humanitných vied (katedra rusistiky), Nitra 1998, s. 93-109.